KARDEŞ DILLERIN GÖRÜNMEZ ENGELI:

ÖZBEKÇE-TÜRKÇE ÖĞRETIMINDE POZITIF VE NEGATIF TRANSFER

Hasan Kaya

Özbekistan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Üniversitesi

Türkçe Okutmanı

"Saygıdeğer oturum başkanı, kıymetli meslektaşlarım ve değerli katılımcılar;

Sizleri Türk dünyasının kalbi Özbekistan'dan, bir eğitimci olarak saygıyla selamlıyorum.

Bugün burada huzurlarınızda, 28 yılını Türk dili ve edebiyatının öğretimine adamış bir uygulayıcı ve hâlihazırda Özbekistan Devlet Beden Eğitimi ve Spor Üniversitesinde bu süreci bizzat yürüten bir okutman olarak bulunuyorum. Sunumumun başlığı, aslında her gün sınıfa girdiğimde karşılaştığım o çok boyutlu gerçeği özetliyor: **"Kardeş Dillerin Görünmez Engeli: Özbekçe-Türkçe Öğretiminde Pozitif ve Negatif Transfer"**

Değerli konuklar, yabancı dil öğretiminde "akraba diller" denilince akla genellikle bir "kolaylık" gelir. Evet, Özbekçe ve Türkçe arasındaki genetik bağ, biz eğitimciler için muazzam bir "**Pozitif Transfer"** alanı yaratıyor. Öğrencilerimiz cümle kurarken yabancılık çekmiyor, ortak kelime hazinemiz sayesinde hızla yol alıyorlar. Bu, bizim kolaylığımız.

Ancak bu madalyonun bir de öteki yüzü var: "**Negatif Transfer"** ya da bizim deyimimizle "**Görünmez Engeller"**.

Yakın dillerin yarattığı o sahte güven duygusu, öğrencimizi çoğu zaman bir "yanılsama"ya sürüklüyor. "Zaten anlıyorum" düşüncesi, diller arasındaki o ince ama hayati farkların gözden kaçmasına neden oluyor. Ses bilgisinden söz dizimine, ama en çok da "Yalancı Eş Değerler" dediğimiz anlamsal kaymalara kadar pek çok noktada bu "görünmez engeller" iletişimi, öğrenmeyi bir anda tıkayabiliyor.

Bir spor üniversitesinde, sahanın tam ortasında görev yapan bir eğitmen olarak şunu gözlemliyorum: Öğrenci, Özbekçenin dilsel reflekslerini Türkçeye taşıdığında (interferans), sadece yanlış konuşmuş ve yanlış yazmış olmuyor; bazen tamamen farklı bir anlam dünyasına kapı açıyor.

Bugünkü sunumumda, bu "görünmez engelleri" somut örneklerle deşifre etmeyi ve bu "kardeşlik yanılsamasını" nasıl bilinçli bir öğrenme sürecine dönüştürebileceğimizi tartışmayı hedefliyorum. Şimdi, bu engelleri görünür kılmaya çalışalım.

AKRABA DİLLERDE ÖĞRENME ENGELLERİ VE YÖNTEMSEL PARADOKS

Bu bölümde, Özbek öğrencilerin Türkçe edinim sürecinde karşılaştıkları "görünmez engelleri" ses, yapı ve anlam bilgisi düzeyinde örneklerken; bu engelleri aşmada "aracı dil" kullanımının stratejik önemini ele alacağız.

Özbekçe ve Türkçe arasındaki genetik bağ, öğrenci için çoğu zaman bir "konfor tuzağı" yaratır. Öğrenci, yeni bir dil inşa etmek yerine, ana dilindeki şablonları Türkçeye uyarlamaya çalışır. Özbekçe düşünür, cümleyi zihninde Özbekçe kurar ve kelime kelime Türkçeye çevirdiğinde Türkçe bir cümle kurduğunu zanneder. Oysa çok yakın akraba olmalarına rağmen Özbekçe ile Türkçe arasına girmiş olan yaklaşık bin yıllık süre birebir çeviriyi çoğu zaman imkânsız hâle getirmiştir.

Ses ve Yapı Bilgisi Örnekleri:

Özbekçe, Farsça etkisiyle ünlü uyumunu büyük ölçüde kaybetmiş bir dildir. Türkiye Türkçesinde sekiz ünlü bulunurken, standart Özbekçede (Taşkent ağzı) bu sayı altıya inmiştir. Türkiye Türkçesindeki “ı” ve “i” sesleri arasındaki ayrım Özbekçede zayıftır; Özbek öğreniciler genellikle her iki sesi de “i” olarak telaffuz etme ve tüm “ı”ları “i” ile yazma eğilimindedir. Benzer şekilde, Türkiye Türkçesindeki yuvarlak-ön ünlüler olan “ö” ve “ü”, Özbekçede daha çok “o” ve “u” seslerine veya bunların dil-ortası varyantlarına yaklaşır. Özbekçedeki ünlü sisteminin (özellikle yuvarlak ünlüler) Türkçedeki kadar keskin olmaması, Özbekçede kalınlık-incelik uyumunun neredeyse tamamen kaybolmuş olması ciddi karışıklıklara yol açar. Öğrenci “kalınlık” yerine “kalinlik”, “ılık” yerine “ilik”, “sağlık” yerine “sağlik” yazma ve hatta söyleme eğilimindedir. Öğrenci Özbekçedeki “bol-“ fiilinin Türkçede “ol-“ biçimini aldığını fark eder ancak fiili yazarken çoğu zaman “o” yerine “ö” kullanarak **“Memnun oldum” yerine “Memnun öldüm”** yazarak farkında olmadan bambaşka bir anlamsal alana kayar. Akraba dillerde eklerin biçimsel benzerliği, işlevsel farkları gizler. En tipik hata alanı hâl ekleridir. Özbekçede ayrılma eki (-dan) alan bir fiil, Türkçede yönelme (-a) eki isteyebilir. Öğrencinin **"Sizden soruyorum"** (Özb. *Sizdan so’rayman*) demesi, Türkçedeki **"Size soruyorum"** kuralını ihlal eden, ana dil baskılı bir yapısal hatadır.

Anlam Bilgisi Örnekleri:

İletişimi asıl koparan nokta, kelimelerin köken birliği taşımasına rağmen yüzyıllar içinde kazandığı farklı anlam dünyalarıdır.

varmak / gitmek / gelmek: Türkçede “varmak” fiilinin temel anlamı “Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak; vasıl olmak.” şeklindedir ve bu fiil Türkçenin en çok kullanılan fiiller listesine girmez. Yani gündelik hayatta çok sık kullanılmaz. Ancak bu fiilin Özbekçedeki ses ve anlam kardeşi “bormok” fiili yerine göre Türkçedeki “gitmek/gelmek” fiilerini karşılayacak şekilde kullanılır ve elbette Özbekçenin en işlek fiillerinden biridir. Öğrenci “bormok” ve “varmak” fiileri arasındaki ses değişimini kolayca kavrasa da çoğu zaman anlam farkını kavrayamamakta ve “Derse geldim/gittim” yerine “Derse vardım” gibi aslında Özbekçeye de Türkçeye de ait olmayan “arada” bir cümle kurmaktadır.

anlamak / düşünmek: Özbek öğrencinin **"Sizi düşünmedim"** cümlesi, bir nezaketsizlik değil, **"Sizi anlamadım"** (Özb. *tushunmoq*) beyanıdır. Ancak Türkçede bu ifade, bilişsel bir süreçten ziyade duygusal bir ilgisizlik olarak algılandığı için ciddi bir iletişim kazasına yol açar.

işsiz / bekâr: Özbekçede **"bekâr"** kelimesi, Türkçedeki evlenmemiş kişi anlamından ziyade **"işsiz"** (Özb. *bekorchi/bekor*) kavramıyla ilişkilidir. "Ben şu an bekârım" diyen bir öğrencinin aslında "boştayım/işsizim" demek istemesi, iki dil arasındaki semantik ayrışmanın en çarpıcı örneklerinden biridir.

fakat / sadece: Özbekçede "yalnızca" anlamını karşılayan **"Faqat"** kelimesi, Türkçede “ama” bağlacıyla eş anlamlı kullanılmaktadır. Öğrenci "Yazmadım fakat okudum" dediğinde, “Yazmadım ama okudum” mu diyor, “Yazmadım, sadece okudum” mu diyor, burada bir belirsizlik ve karmaşa ortaya çıkabiliyor.

baba / dede, el /kol, gül / çiçek … örnekler çoğaltılabilir.

Metodolojik Bir Mecburiyet: Aracı Dil Olarak Özbekçe Kullanımı

Yabancı dil öğretiminde genel kabul gören "hedef dilden başka dil kullanmama" (Monolingual) kuralı, Türki olmayan milletler için altın bir kural olabilir. Ancak Özbekçe gibi yakın akraba dillerde bu kural bir **öğretim barikatına** dönüşmektedir.

1. **Karşılaştırmalı Bilinç:** Sadece Türkçe konuşarak bir öğrenciye "Neden “Sizden soruyorum” diyemezsin?" sorusunun mantığını anlatmak vakit kaybıdır. Öğretmen Özbekçedeki yapıyı referans alarak müdahale ettiğinde, öğrencide saniyeler içinde **"bilişsel bir farkındalık"** oluşur.

2. **Katalizör Görevi:** Akraba dillerde ana dil, bir engel değil, doğrudan bir **katalizördür**. Öğrencinin "zaten biliyorum" rehavetinden kurtulması için, öğretmen iki dil arasındaki sınır çizgilerini bizzat öğrencinin diliyle mukayese ederek çizmelidir.

3. **Hata Analizi Temelli Yaklaşım:** Stratejik Özbekçe kullanımı, öğrencinin **"Özbek-Türkçesi" (Interlanguage)** diyebileceğimiz ara bir formda takılıp kalmasını engeller. Bu yaklaşım, öğretmeni sadece dil öğreten biri olmaktan çıkarıp, iki dil arasındaki trafiği yöneten bir **"dil diplomatı"** konumuna getirir.

Akraba dillerde öğretmenlik yapmak, bir "ayrıştırma" sanatıdır. Öğrencinin sahip olduğu devasa kelime hazinesini “pozitif transfer”le korurken; bu hazinenin yarattığı yapı kaymalarını “negatif transfer”de ayıklamak, ancak her iki dili de kapsayan karşılaştırmalı bir yöntemle mümkündür.

"Kıymetli meslektaşlarım, sözlerimi toparlarken şu gerçeğin altını bir kez daha çizmek isterim: Bizler Özbekistan sahasında öğrencilerimize yepyeni, sıfırdan bir ev inşa etmiyoruz. Bizim işimiz, zaten var olan, mimarisi bizimkine çok benzeyen ama kapıları farklı odalara açılan tarihi bir binayı yeniden dekore etmektir. Bu süreçte diller arasındaki o köklü akrabalık, öğrencimiz için hem en büyük cesaret kaynağı hem de en büyük handikaptır. Sunumum boyunca örneklerini verdiğim fonetik kaymalar, hâl eklerindeki çatışmalar ve “yalancı eş değerler”, bu akrabalığın yarattığı rehavetin bir sonucudur. Öğrenci, hedef dili keşfetmek yerine, kendi ana dilinin konfor alanında kalıp sadece kelimelerin üzerindeki örtüyü değiştirmeye çalışmaktadır. İşte tam bu noktada, modern dil öğretiminin “sadece hedef dil” tabularını yıkmamız gerektiğine inanıyorum. Bir eğitimci olarak sahadaki tecrübem bana şunu çok net öğretti: Eğer öğrencinin ana dilini kaçınılması gereken bir yasak bölge olarak görürsek, öğrenciyi o “Özbek-Türkçesi” dediğimiz arafta bırakırız. Oysa Özbekçeyi stratejik bir karşılaştırma aracı, bir mikroskop gibi kullandığımızda; o görünmez engeller bir anda görünür hâle gelmekte, öğrencinin zihnindeki o sis perdesi kısa süre içinde dağılmaktadır.

Bizim görevimiz sadece dil kurallarını ezberletmek değil, iki kardeş dil arasındaki sınır ihlallerini önleyen birer “dil diplomatı” olmaktır. Öğrencinin heyecanını kırmadan, o devasa

ortak kelime hazinemizin gücünü arkamıza alarak, nüansların ve anlam inceliklerinin farkına varmalarını sağlamalıyız. Akraba diller arasında köprü kurmak kolaydır; asıl ustalık, o köprünün üzerindeki görünmez buzlanmaları temizleyebilmektir.

Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyor, ata yurdundan, Özbekistan’dan hepinize en derin saygılarımı sunuyorum.